

Giny Vos. FOTO PATRICK POST

Lichtkunst voor diplomaat die Joden redde

HELDENDAAD Giny Vos ontwierp het monument voor oorlogsheld Zwartendijk. Morgen wordt het in Litouwen onthuld.

Harriët Salm
REDACTIE BINNENLAND

Dunne streepjes, daarmee begon haar denken over een monument voor Jan Zwartendijk, die in 1940 ruim tweeduizend Joden het leven redde. Kunstenaar Giny Vos (58): "Ik ben gaan zitten. En ik begon zo maar gewoon rechtopstaande lijntjes te tekenen, een soort turven bijna. In verschillende hoogtes: voor volwassenen en kinderen. Eindelijk voel, achter elkaar."

Koning Willem-Alexander is morgen aanwezig bij de onthulling van het uit duizenden streepjes bestaande monument in de Litouwse stad Kaunas, tijdens de laatste dag van zijn staatsbezoek aan de Baltische Staten.

Jan Zwartendijk was een beschei-

den iemand, ontdekte Vos. "Terwijl hij een formidabele heldendaad verrichtte in Litouwen aan het begin van de Tweede Wereldoorlog. Zijn karakter maakt wellicht dat weinigen over hem gehoord hebben."

Jan Zwartendijk werkte sinds 1938 in Kaunas voor Philips. Nadat Hitler Polen had bezet in september 1939, waren veel Poolse Joden naar Litouwen gevlucht, dat al een grote joodse gemeenschap had. In het voorjaar van 1940 werd ook Nederland bezet. De toenmalige Nederlandse consul in Litouwen werd in juni ontheven van zijn functie vanwege vermeende Duitse sympathieën. Zwartendijk werd gevraagd waarnemend consul te worden. Een dag na zijn benoeming trok de Sovjet-Unie de Litouwse grens over. De Joden vast, doodsbang voor de Russen én de oprukkende nazi's.

Een Pools-Joods echtpaar klopte kort daarop bij het Nederlandse consulaat in Kaunas aan. Het vroeg Zwartendijk een visum voor het niet-bezette Nederlandse eiland Curaçao uit te schrijven. Daar moest eigenlijk de Curaçaose gouverneur goedkeuring voor geven, maar Zwartendijk deed, in goede samenwer-

king met de Nederlandse ambassadeur, net of dit niet nodig was. Een nepvisum dus, maar het werkte. Het verhaal ging snel door de Joodse gemeenschap, er vormden zich lange rijen voor zijn deur.

De list werkte, ook dankzij de medewerking van het Japanse consulaat, meldt het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (Niod). De uitreizende Joden hadden Japan nodig. Want de enige manier

GINY VOS

Kunstenaar Giny Vos (58) werkt al 35 jaar met licht. Ze ontwierp bijvoorbeeld in 2015 de **Passage de la Baleine** in Leeuwarden, een 60 meter lang geraamte van een walvis met licht. Het monument voor Jan Zwartendijk past bij haar voorgaande werk, zegt ze. "De centrale vraag die ik door al mijn werk zie is: hoe kan ik met licht betekenis geven aan het verhaal van een bepaalde locatie. Hier gaat het om een zeer zwaar thema, maar tegelijk gaat het ook over **overleven en over hoop**. En dus over licht."

in 1940 nog weg te komen uit Europa was via Rusland. De Russen eisten van de Joden naast een visum met eindbestemming Curaçao, ook een doorreisvisum voor Japan. En de Japanse consul Sugihara besloot, net als Zwartendijk, die visa af te geven.

Het grootste deel van de vluchtelingen reisde inderdaad begin 1941 via de Trans-Siberische spoorlijn naar Vladivostok, meldt het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (Niod). Vandaar ging het met een stoomboot naar Japan. Niemand ging naar Curaçao. Velen reisden door naar Amerika, Canada of Palestina. Enkele maanden na hun vertrek werd Litouwen door de nazi's ingenomen.

Giny Vos: "Tot begin augustus 1940 had Zwartendijk 2345 visa uitgeschreven. Wat ik opmerkelijk vind: voor Sugihara is veel aandacht geweest, met een eigen museum zelfs in Kaunas, een film over zijn heldendaden. Zwartendijk wordt wel genoemd, maar de meeste aandacht gaat naar Sugihara."

"Ach, iedereen in mijn plaats had hetzelfde gedaan", zei Zwartendijk later over zijn daad, zo vernam kunstenaar Vos van diens zoon. "Voor

mij zit daar de fascinatie. Voor Zwartendijk was het een logische humanitaire daad. Maar deze mensen hebben de oorlog overleefd dankzij hem. Zij hebben weer kinderen gekregen en kleinkinderen en achterkleinkinderen. Om hoeveel mensen zal het inmiddels wel niet gaan? De impact van zijn daad is zo gigantisch groot."

In augustus 1940 werd het consulaat gesloten en Zwartendijk verhuisde terug naar Nederland. Hij praatte tijdens én na de oorlog nauwelijks over zijn daad. Hij overleed in 1976. Af en toe verscheen er een verhaal over hem, in Rotterdam kwam al een monument.

Vanwege de Philips achtergrond van Zwartendijk, kreeg Vos de opdracht voor het nieuwe monument in Kaunas. Haar eerste geschetste streepjes zijn de basis gebleven, ze vormen een spiraal van licht: een lange rij van pastelkleurige led-streepjes. Een eindeloze reeks rond de boom die recht tegenover het pand ligt waar Zwartendijk zijn nep-visa uitschreef. "Eerst had ik een cirkel, maar dat klopte niet: want een cirkel is dicht, terwijl juist dit aantal open is, vandaar die spiraal. Het leven is voor hen doorgedaan."